

UNIVERSITAT DE BARCELONA.
DEPARTAMENT DE DIDÀCTICA DE LA LLENGUA I LA LITERATURA.
PROGRAMA DE DOCTORAT
“ENSENYAMENT DE LENGÜES I LITERATURA”
BIENNI 1995-1997

TESI DE DOCTORAT

**LA COMUNICACIÓ NO VERBAL EN LA NARRATIVA DE
GIUSEPPE TOMASI DI LAMPEDUSA: *EL GUEPARD*.**

PRESENTADA PER
JAUME GAYA CATASUS

PER OPTAR AL TÍTOL DE DOCTOR EN FILOSOFIA I CIÈNCIES DE
L'EDUCACIÓ (SECCIÓ CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ).

DIRECTOR DE LA TESI: **Dr. MIQUEL LLOBERA CÀNAVES**

BARCELONA 2005.

VIII. CONCLUSIONS.

Mentre les restes de l'animal eren arrossegades fora de l'habitació, els ulls de vidre la fitaven amb l'humil retret de les coses que volem anul·lar. (El Guepard, VIII/85: 380)

Desenrotllar un Model Semiòtic de Transcripció que doni compte de la classificació morfològico-descriptiva i funcional de la CNV en literatura.

Dels tres objectius generals que hem formulat, el primer s'ha complert en tota la seva totalitat, ja que estava orientat a desenrotllar un model semiòtic de transcripció que donés compte de la classificació descriptiva i funcional de la CNV en literatura. Hem desenrotllat un model semiòtic de transcripció obert, susceptible de ser adaptat a estudis especialitzats en un sistema NV concret, que pot proporcionar una anàlisi específica d'aquest, i que a la vegada permet ser ampliat i proporcionar una anàlisi global o de conjunt de tots els SNVs que integren la comunicació humana, aplicat a un text literari. La funcionalitat principal del nostre *Model Semiòtic de Transcripció en Literatura* ha estat mostrar la relació entre sistemes lingüístics i no lingüístics en la comunicació entre els personatges de ficció. Amb aquest Model responem a la necessitat d'ampliar l'aportació d'eines convincentes per a comprendre els mecanismes de caracterització de personatges i ambients, i a la búsqueda de noves estratègies que permetin millorar i/o enriquir la comprensió lectora. En aquesta línia, s'emmarca el segon objectiu d'aquest treball de tesi, el qual s'escapa del nostre control, ja que no podem garantir el seu acompliment. No obstant això, justifiquem plenament el seu valor, ja que pot ser una font de reflexió i d'ajuda als possibles lectors. Aquesta mateixa reflexió és vàlida per l'avaluació dels objectius específics formulats.

Intentar millorar la comprensió lectora, afegint un nou enfocament a l'anàlisi de l'obra literària, fent prendre consciència al lector de les possibilitats i estratègies de la CNV en literatura.

Ajudar el lector a desenrotllar la capacitat de valorar la lectura i de reconèixer-la com a font d'enriquiment cultural i de plaer personal.

El nostre *Model Semiòtic de Transcripció en Literatura* i la nostra classificació i interpretació de l'EF en *El Guepard* són documents que estan enfocats en contribuir a desenrotllar en el lector la capacitat de valorar la lectura i de reconèixer-la com a font d'enriquiment cultural i de plaer personal. La nostra conclusió respecte d'aquest objectiu és que de moment no podem avaluar-lo. En tot cas, el pas del temps ho dirà.

Objectius específics.

La consecució dels sis primers objectius específics que hem formulat ha fet possible l'elaboració d'una metodologia de treball que ens ha permès desenrotllar el nostre *Model Semiòtic de Transcripció en Literatura* i la nostra *Matriu per a la classificació de l'EF*, i aplicar-lo en un text literari. L'organització d'un corpus bibliogràfic, tant sobre CNV com sobre CNV i literatura, ens ha ajudat en aquest camí, així com la consulta de models d'investigació qualitativa i d'alguns models de transcripció del discurs que inclouen la CNV en els seus plantejaments. El nostre *Model Semiòtic de Transcripció en Literatura* mostra gràficament les relacions intersistèmiques i intrasistèmiques que s'estableixen entre els sNVs i els altres sistemes comunicatius. Aquest aspecte és molt difícil de reproduir en narrativa, ja que la presentació de la CNV s'hi desenrotlla en l'eix sintagmàtic, és a dir, de forma lineal. Tal com mostrem en l'anàlisi dels valors numèrics de l'EF, presentats en el capítol del Segon Nivell d'Anàlisi, hem aconseguit desenrotllar de forma analítica l'EF. Considerem que el mètode utilitzat pot aplicar-se a tots els altres sNVs transcrits.

Els tres últims objectius específics estan principalment enfocats a aconseguir el segon objectiu general, la consecució del qual s'escapa de les nostres mans, com ja hem dit anteriorment. L'estudi de la CNV aplicat a un text literari, amb el nostre *Model Semiòtic de Transcripció en Literatura*, ens ha permès mostrar l'ús que fa l'escriptor dels sNVs al seu abast, concretament els més propers al cos humà, els kinèsics i proxèmics. No obstant, donada la seva amplitud, ens hem vist obligats a acotar el camp d'estudi només a un sNV, l'EF. L'estudi de l'EF en *El Guepard*, concretament dels recursos que fa servir Lampedusa per a comunicar-la, ens ha apropiat al seu estil d'escriptura. Els Estudis Annexos a aquesta tesi ens porten

a conèixer més en profunditat el procés creador de *El Guepard*. El coneixement de la vida de l'autor, d'alguns aspectes de la situació política de la seva època, de l'entorn objectual i cultural de Sicília, ens ha permès escurçar la distància entre l'escriptor-emissor i el lector-receptor, facilitant una millor comprensió i acceptació del missatge literari que ens transmet la novel·la. Això, més el fet d'afegir un nou enfocament a l'anàlisi de l'obra literària escrita –una anàlisi de la CNV- ha contribuït a disminuir les diferències culturals, tant en l'espai com en el temps, en la relació comunicativa entre l'escriptor i el lector. L'estudi i interpretació de l'EF en *El Guepard* prova el que acabem d'explicar.

És útil considerar un relat literari com un document etnogràfic que ens permeti estudiar el significat dels seus enunciats?

En relació a les preguntes d'investigació, és important senyalar que la literatura està plena d'informació sobre la condició humana. Diferents estudis interdisciplinaris han posat de manifest la relació existent entre literatura i antropologia. És necessari entendre la cultura també com a text. Hem deixat constància que un bon estudi etnogràfic d'una època i societat no pot deixar de banda la seva producció escrita. De tots els gèneres literaris, la narrativa és el que ofereix més possibilitats com a font d'informació. Un bon estudi antropològic del material literari no pot obviar la presència de tots els sNVs que possibiliten la producció narrativa. El *Guepard*, a part del seu valor literari, és un document escrit de gran rellevància pel coneixement de la societat siciliana decimonònica. La presència de sNVs en la novel·la aporta una gran informació sobre els costums i tradicions d'aquella època.

La referència a la CNV configura la corporalitat virtual dels personatges i ambients?

El nostre treball d'investigació constata que la presència de sNVs en un text narratiu demostra que la CNV juga un rol molt important, no sols en la vida real, sinó també en literatura, en la construcció de la mimesi i en la caracterització física i psicològica dels personatges. Tenint en compte que hem centrat el nostre estudi en la classificació categorial i anàlisi de l'EF en *El Guepard*, podem afirmar que l'EF, és un element essencial en la configuració de la corporalitat virtual dels personatges. Les conclusions de la classificació categorial i interpretació de cadascuna de les 28 EFs comptabilitzades en *El Guepard* confirma l'evidència d'aquesta afirmació.

La realització del nostre Model *Semiòtic de Transcripció en*

Es pot mostrar de forma gràfica els sNVs que utilitza l'autor per a caracteritzar de forma física i psicològica els personatges?

Literatura aplicat en *El Guepard* justifica que és possible mostrar de forma gràfica els sNVs que l'escriptor utilitza per a caracteritzar de forma física i psicològica els seus personatges. En el nostre Model Semiòtic de Transcripció hem centrat el nostre interès només en la transcripció dels SNVs més propers al cos humà, és a dir, els sistemes kinèsic i proxèmic, i hem centrat el nostre estudi només en una subcategoria del sistema kinèsic: l'EF. No obstant això, el nostre *Model Semiòtic de Transcripció en Literatura* permet l'adaptabilitat a altres interessos i necessitats d'estudis sobre la CNV en literatura.

La més o menys presència de sNVs en una obra literària està en funció de la tendència estilística de l'autor i del període històric en la qual s'insereix l'obra?

La major o menor presència de sNVs no és una prerrogativa d'una època històrica determinada ni d'un gènere literari concret. Encara que, amb diferències considerables, els sNVs apareixen representats en tots els gèneres literaris, és en la narrativa, especialment en la novel·la, i concretament en la realista, on trobem una major profusió d'aquests. Entre els factors que poden determinar el grau de representació o aparició de la CNV en narrativa, destaquem el període històric, el gènere literari, i els trets d'estil de l'escriptor, ja que l'èmfasi en la CNV pot variar d'un escriptor a un altre. El realisme literari de la dècada dels 50, i l'estil personal d'escriure de Lampedusa, justifiquen l'abundant presència de sNVs en el *El Guepard*.

Quins recursos de comunicació, segons la nostra nomenclatura, utilitza l'autor per referir-se a la CNV?

En el present treball de tesi sobre *El Guepard*, hem distingit tres recursos de comunicació bàsics utilitzats per Lampedusa per expressar, sempre amb paraules escrites, allò que pertany al domini de la CNV. L'autor escriu, deixa sobreentesa, o descriu la CNV en la novel·la. En aquest treball d'investigació, ens hem referit a aquests tres recursos amb les categories d'Expl, Impl i sNVs. A la vegada, hem subdividit el recurs dels Expl en sVs i Comt V. Hem mostrat com el Comt V pot complir diferents funcions. Una de les més representades en *El Guepard* és aclarir el significat de la CNV. Lampedusa és conscient de les múltiples interpretacions possibles d'un text escrit. Al llarg de la novel·la, hem pogut comprovar com un mateix sNV pot permetre més d'una interpretació, o fins i tot no ser decodificat correctament pel receptor. Això és degut, en part, al sentit de vaguetat inherent del significat de la CNV. Podem afirmar que l'escriptor ajuda el lector en el procés de decodificació de la CNV. En

Ajuda el narrador al lector en el seu procés de decodificació de la CNV?

molts casos, de la mà del narrador o d'un personatge, Lampedusa afegeix un Comt V explicatiu per conduir la comprensió lectora i assegurar-se que la decodificació de la CNV no s'escapi del seu control.

Es pot classificar l'al·lusió que fa el narrador dels sNVs no emesos pels personatges?

Podem afirmar que en qualsevol situació comunicativa, la CNV és inevitable. Si això és així en la vida real, també ho haurà de ser en literatura. En la nostra Metodologia de treball, i en el nostre anàlisi i interpretació de l'EF, tenim present tant l'activitat com la inactivitat NV dels personatges de la novel·la. Partim de les premisses que *tot comunica* (Poyatos, 1994a), que *no podem no comunicar* (Watzlawick, cit. dins Winkin 1981/1984), que fins i tot la inactivitat comunica. Són tan significatius els sNVs que el narrador indica que emeten els personatges com aquells que indica que no emeten, contra allò que seria obligat o esperat que passés. El nostre treball d'investigació ha demostrat que sí podem classificar l'al·lusió que fa el narrador dels sNVs no emesos pels personatges. En aquesta tesi anomenem, de forma genèrica, GNE a tots aquells sNVs que el narrador diu que no emeten els personatges. Deixem constància del GNE en l'apartat de Context de la matriu del nostre *Model Semiòtic de Transcripció en Literatura*. Amb la finalitat de representar-lo de manera gràfica, dediquem una columna al GNE en la *Matriu per a la Classificació de l'EF*. Donada la freqüència del GNE en l'obra de Lampedusa, podem considerar-lo com un tret definitori del seu estil. Per tot això, hem considerat el GNE com una categoria en la Classificació Categòrica de l'EF.

Com s'organitzen les correspondències i divergències entre l'EF i les diferents categories funcionals?

A una categoria morfològico-descriptiva com l'EF li correspon sempre, com a mínim, una categoria funcional. No obstant, no sempre és així. En el nostre treball d'investigació desmostrem que són freqüents els casos en què a una EF li corresponen dues, tres, i algunes vegades quatre categories funcionals. Diferents investigadors consideren que totes les EFs funcionen com Em. En el nostre treball hem considerat que totes les EFs que funcionen com Ex, funcionen també com Em. Tenint en compte que l'EF posseeix dos missatges -aquell que es vol mostrar i aquell que no es vol mostrar-, no sempre hi ha correspondència entre l'EF exterioritzada i l'emoció sentida. Al

llarg de tota l'obra, hem comptabilitzat casos en què el personatge exterioritza facialment una emoció no sentida, és a dir, falsa o d'afectació, i oculta una emoció sentida, és a dir, vertadera. D'acord amb el significat que donem a les categories funcionals en el nostre treball, en alguns casos, l'EF funciona com Em i Ex, i no com ME. En altres casos, el personatge pot exterioritzar facialment una emoció sentida, és a dir, que l'EF funciona a la vegada com Em, Ex i ME. Hem observat que a vegades l'autor descriu o fa referència solament al sentiment o emoció que el personatge sent, obviant anomenar l'emoció, sentiment o comportament que aquest mateix personatge exterioritza. En el nostre treball d'investigació apliquem la categoria funcional de ME a totes aquelles emocions i sentiments veritablement sentits que es generen o manifesten, conscientment o inconscient, en l'interior del personatge, que posteriorment pot o no exterioritzar. Tenint en compte que l'objectiu del nostre treball d'investigació no és analitzar emocions ni sentiments, sinó el funcionament de l'EF en literatura, per a la seva comptabilització, considerem que una EF pot funcionar almenys com ME. L'expressió d'una emoció sentida es manifesta de forma involuntària, sense intenció o pensament que la controli. En canvi, l'expressió d'una emoció no sentida ocorre sempre amb el control voluntari sobre l'EF. De totes maneres, és molt difícil emmascarar una emoció si aquesta és intensament sentida. En alguns d'aquests casos, hem pogut comprovar que, al personatge, li resulta més fàcil controlar les paraules que la pròpia EF.

Podem arribar a establir l'existència d'algunes conclusions que es repeteixin de forma sistemàtica en les 28 EFs enregistrades en El Guepard?

Un estudi detallat de la classificació i interpretació de tots els casos comptabilitzats de cada EF han permès establir una sèrie de conclusions que es repeteixen de forma sistemàtica en cadascuna de les 28 EFs enregistrades en *El Guepard*. Aquest fet ens ha dut a considerar-les com a conclusions generals de l'EF.

La major part de les EFs es produeixen en contextos interactius. Tal com podem observar en el quadre 33, en relació al context, de les 652 EFs en estat simple, 603 es produeixen en contextos interactius, és a dir, el 92'49%, i 49 casos es produeixen en contextos no interactius, és a dir, el 7'51%. De les 990 EFs resultants del desglossament del CE, 925 es produeixen en contextos interactius, és a dir, el 93'43%, i 65 es

produeixen en contextos no interactius, és a dir, el 6'57%. De la suma de totes les EFs en estat simple i resultants del desglossament del CE, és a dir, de 1642 EFs, 1528 es produeixen en contextos interactius, fet que suposa el 93'06%, i 114 en contextos no interactius, o sigui, el 6'94%.

Existeixen bàsicament dos tipus de comportament davant l'EF. Un comportament obeeix a l'exteriorització de les emocions, i un altre a la seva contenció. En relació a la classificació funcional, partint de la premissa que les emocions poden ser sentides o no sentides, podem parlar de casos d'EFs en *El Guepard* que funcionen com Ex i ME, com Ex, i com ME.

La major part de les EFs funcionen com Ex i ME. Tal com podem observar en el quadre 35, en relació a la Classificació Funcional, de les 652 EFs en estat simple, 533 funcionen com Ex i ME, és a dir, el 81'75%. Tal com podem observar en el quadre 36, pel que fa al CE, de les 990 EFs resultants del desglossament del CE, 737 funcionen com Ex i ME, és a dir, el 74'44%. De la suma de totes les EFs en estat simple i resultants del desglossament del CE, és a dir, de 1642 EFs, 1270 funcionen com Ex i ME, fet que suposa el 77'34%.

Totes les EFs que funcionen com Ex són en sentit metafòric i/o per afectació. Tal com observem en el quadre 35, en relació a la Classificació Funcional, de les 652 EFs en estat simple, 74 funcionen com Ex, és a dir, un 11'35%. Tal com observem al quadre 36, pel que fa al CE, de les 990 EFs resultants del desglossament del CE, 89 funcionen com Ex, és a dir, el 8'99%. De la suma de totes les EFs en estat simple i resultants del desglossament del CE, és a dir, de 1642 EFs, 163 funcionen com Ex, fet que suposa el 9'93%. Tots els casos comptabilitzats d'EFs que funcionen com Ex en *El Guepard* són de dues maneres: a) en sentit metafòric, tenint en compte que el text literari és una manifestació artística; i b) per afectació, tenint en compte que els personatges poden fingir una determinada emoció o comportament no sentit.

Tots els casos de les EFs que funcionen com ME són de contenció i es produeixen en contextos interactius. Tal com podem observar al quadre 35, en relació a la Classificació Funcional, de les 652 EFs en

estat simple, 32 funcionen com ME, és a dir, el 4'91%. Tal com podem observar al quadre 36, pel que fa al CE, de les 990 EFs resultants del desglossament del CE, 95 funcionen com ME, és a dir, el 9'60%. De la suma de totes les EFs en estat simple i resultants del desglossament del CE, és a dir, de 1642 EFs, 127 funcionen com ME, fet que suposa el 7'73%. Tots els casos comptabilitzats d'EFs que funcionen com ME a *El Guepard* fan referència a emocions sentides que els personatges no volen mostrar. Tots aquests casos es produeixen en contextos interactius, a excepció d'un únic cas (*El Guepard*, VIII/16/40: 170/CE), excepció que confirma la regla.

Tant la presència com l'absència d'una EF comunica. Sempre que l'escriptor, per mediació del narrador o d'un personatge ho senyali, és tan significativa l'EF que el personatge emet com l'EF que no emet, contra allò que seria esperat o obligat que passés. En aquest treball d'investigació, denominem genèricament GNE a l'absència d'una EF. Tal com podem observar en el quadre 35, de les 652 EFs en estat simple, 13 funcionen com GNE, és a dir, un 1'99%. Tal com podem observar en el quadre 36, de les 990 EFs resultants del desglossament del CE, 69 funcionen com GNE, és a dir, el 6'97%. De la suma de totes les EFs en estat simple i resultants del desglossament del CE, és a dir, de 1642 EFs, 82 funcionen com GNE, fet que suposa el 4'99%.

Una emoció intensament sentida és difícil de contenir. Contenir les emocions intensament sentides, amagar els canvis a la cara, al cos i a la veu, requereix un aprenentatge per part del personatge. En relació a la Classificació Funcional, totes les emocions intensament sentides, és a dir, que funcionen com ME, són difícils de contenir, és a dir, també funcionen simultàniament com Ex.

La major part de les EFs que es produeixen en contextos interactius obeeixen a comportaments culturalment establerts. El comportament de tots els personatges de *El Guepard*, sigui quina sigui la seva condició social, està condicionat per una sèrie de normes socials que regulen la seva conducta en contextos interactius, és a dir, l'exteriorització, contenció i regulació de les EFs en contextos interactius obeeix a un comportament culturalment establert. Aquest comportament es pot aprendre i ensenyar.

*El personatge desenrotlla conscientment estratègies verbals i NVs per ocultar una EF. Per ocultar o dissimular una determinada EF, a *El Guepard* hem pogut observar les següents estratègies verbals: a) Expl: amb un Comt V; b) canviant el tema de conversació. També hem pogut observar les següents estratègies NVs: a) amb sNVs kinèsics: Gestos: desviant el CO, exterioritzant una altra EF, amb Pk d'intensitat, amb un comportament NV culturalment establert, és a dir, tenint cura en les Mres d'exterioritzar l'EF; b) amb sNVs proxèmics: Ub, CC autoadaptador; i c) amb elements paralingüístics i quasiparalingüístics.*

La contenció o no contenció d'una emoció en un context interactiu és un tret de caracterització física i psicològica a mans de l'autor. L'autor utilitza aquest tret caracteritzador per establir diferències socials, generacionals i sexuals entre els personatges.

L'EF és un element de caracterització física i psicològica dels personatges a mans de l'autor. Aquesta conclusió queda altament demostrada a través dels comentaris de pràcticament totes les EFs. Utilitzant aquesta tècnica de caracterització, l'autor ha fet extensible aquest recurs estilístic als elements de l'entorn objectual.

L'EF segueix un procés seqüencial d'acció-reacció emocional. En línies generals, les emocions no apareixen de forma aïllada, sinó de forma encadenada, és a dir, segueixen un procés seqüencial. Tenint en compte el concepte d'acció-reacció emocional, les emocions són causa o conseqüència d'una altra emoció, concernent a un mateix o a un altre personatge. Tant en contextos interactius com no interactius, els personatges segueixen un procés seqüencial d'acció-reacció emocional. En aquest sentit, l'EF juga un paper destacat en l'exteriorització i manifestació de sentiments i emocions.

L'entorn objectual influeix en l'estat emocional dels personatges. L'entorn objectual és utilitzat com una tècnica narrativa, a mans de l'escriptor, per ressaltar els sentiments i emocions dels personatges. Algunes vegades, en sentit metafòric, l'entorn objectual s'humanitza i participa dels propis sentiments i emocions dels personatges.

El significat intrínsec d'una EF pot no ser decodificat correctament pel receptor. El personatge receptor pot no decodificar correctament

el significat intrínsec d'una EF durant el context interactiu en què aquesta és emesa. Aquest recurs serveix a l'autor per donar la sensació de realisme interactiu, aspecte difícil d'aconseguir en literatura.

L'autor comunica la major part de les EFs a partir d'Expl. En relació als Recursos de Comunicació, el nostre treball d'investigació evidencia una elevada presència d'Expl per comunicar les EFs. Els recursos Expl més utilitzats per l'autor són els sVs. Aquests poden aparèixer sols o combinats amb les altres Recursos de Comunicació. Tal com podem observar en el quadre 34, pel que fa a l'EF en estat simple, l'autor utilitza 548 sVs i 421 Comt V. Pel que fa a l'EF resultant del desglossament del CE, l'escriptor utilitza 726 sVs i 576 Comt V. Tenint en compte la suma de totes les EFs, tant en estat simple com les resultants del desglossament del CE, l'escriptor utilitza 1274 sVs i 997 Comt V.

L'escriptor condueix el lector en la decodificació de l'EF a partir d'Expl. Lampedusa és conscient de les múltiples interpretacions possibles d'un text escrit. Utilitza recursos Expl per aconseguir voluntàriament la comprensió lectora. El recurs Expl més utilitzat per Lampedusa és el Comt V. En molts casos, l'autor afegeix un Comt V explicatiu per assegurar-se que la decodificació no s'escapi del seu control. Entre d'altres funcions, la major part dels Comt Vs que utilitza Lampedusa fan la funció d'aclarir el significat de la CNV. No obstant això, encara que no amb tanta profusió, en altres casos Lampedusa tracta d'ajudar a decodificar l'EF afegint als sVs Expl matisos a partir de la *combinació de paraules* (Wellek i Warren, 1949/1993: 106). Combina aquestes categories gramaticals amb altres paraules que les complementen. D'aquesta manera, l'autor pot emfasitzar el sentit de vaguetat inherent de la CNV, comunicar el grau d'intensitat de l'emoció, un CE, un tret caracterial d'algun personatge, o altres matisos.

L'EF es pot descriure amb sNVs. En alguns casos, l'autor es refereix a una determinada EF descrivint els seus efectes fisiològics inherents. La descripció d'aquests sNVs pot aparèixer conjuntament amb altres Tècniques de Comunicació. Tal com podem observar en el quadre 34, pel que fa a l'EF en estat simple, l'escriptor utilitza 333 sNVs. Pel que

fa a l'EF resultant del desglossament del CE, l'escriptor utilitza 407 sNVs. Tenint en compte la suma de totes les EFs, tant en estat simple com les resultants del desglossament del CE, l'escriptor utilitza 740 sNVs.

L'EF es pot interpretar a partir d'altres sNVs. L'EF no es produeix en un buit semiòtic sinó que s'integra en una *configuració semiòtica* conjuntament amb altres sNVs. D'aquesta manera podem interpretar una determinada EF a partir d'altres sNVs anomenats per l'autor.

L'autor confirma el poder expressiu de la CNV. En alguns casos, l'autor fa clarament una al·lusió al poder expressiu de la CNV que emet un personatge, i com aquesta CNV és percebuda i decodificada correctament pel personatge receptor.

Els nostres tres objectius generals, i les respostes que hem donat a les preguntes d'investigació i els temes de reflexió proposats ens porten a determinar la importància que efectivament conté la CNV en un text literari. El procés i resultat del nostre treball d'investigació no tindria massa sentit si no pogués tenir una aplicació didàctica o no poguessin ser una font de reflexió en l'àmbit dels estudis de CNV en literatura. D'aquí que veiem la necessitat d'una reflexió.